

УДК 1.12

ЩО ТАКЕ ЦІННІСТЬ? (ДОСВІД КРИТИЧНОГО АНАЛІЗУ)

Деркач В.Л.[©]

*Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Представлена концепція цінностей як цінованих людьми предметів. Розкрито характер відношення цінування як активного відтворенням предмета-цінності агентом дії, що керується суб'єктивними настановами. Показано зв'язок цінностей та оцінок, структура ціннісного ставлення, оціночних норм.

Ключові слова: цінність, оцінка, ціннісне ставлення, теорія цінностей.

Постановка проблеми. Дискусії про цінності та складність осмислення феномена ціннісного ставлення не вщухають вже півтора століття, що виражається і в наявності декількох конкуруючих концепцій цінностей [1]. Інтерес до них зумовлений пошуком підходів до розуміння детермінації поведінки людини, раціонального дискурсу в оправданні критеріїв значущості настановчих норм та осмислення шляхів розвитку культури. Представлена стаття є спробою критичного переосмислення поняття цінності.

Діяльність людей складають ситуації, спільним в яких є те, що події, що відбуваються зумовлені дією певного агента, який суб'єктивно розрізняє можливі наслідки у відношенні «краще — гірше». Інакше можна сказати, що вони не рівноцінні для нього. Наразі у мові є кільканадцять слів, які виражають один і той же зміст, можливо із деякими контекстуальними відмінностями і відтінками. Коли хтось каже, що щось йому любе, миле, приємне, варте зусиль чи клопоту, коли хтось дорожить чимось, коли його непокоїть можлива втрата, спокушає можливе оволодіння чимось чи бенкетить певне переживання, якого він хотів би чи уникнути, чи пережити іще й іще — у всіх цих випадках мислимі об'єкти характеризуються ознакою, яка вказує на значення його для певного суб'єкта у певному відношенні. Це значення розкриває його уподобання (якщо йтиметься про цілі, яких

він прагнутиме та вибір, який він здійснюватиме), його перебірливість у ставленні до того що відбувається і речей, з якими він стикатиметься.

Розуміння цінностей ускладнює та обставина, що в мові одним і тим же словом позначають різні поняття, а довільні термінологічні розмежування в спеціальній літературі довершують цю плутанину. З огляду на це передусім не потрібно змішувати питання щодо цінностей, які виникають: чим є цінності? що є цінним? чому саме це цінне?

Цінностями зазвичай називають те, що цінують люди, щось цінне. В такому значенні може виступати як річ, так і стосунки між людьми, певні форми взаємодії. Поруч із цим, цінування включає в себе не тільки суб'єкта-цінителя, який надає предметові статус цінного, означає його в такий спосіб. Окрім того, цінування виступає змістовно як певний тип дій: коли я чимось дорожу, щось ціную, то я не просто вказую на цю річ — я проживаю в своєму ставленні її, я створюю чи оберігаю, намагаюсь здобути чи стримую себе від якихось учинків, на цьому зосереджені моя увага і зусилля, цінування супроводжується емоційними переживаннями, включає в себе розгорнуті уявлення про цінний предмет. Спільним у всьому цінованому є лише те, що воно виступає для мене позитивним полюсом моїх власних устремлінь: те, до чого я прагну, що я обираю і що я бережу. Однак, оскільки ці устремління різнопланові, то цінним щось є тільки в певному відношенні, яке теж позначають словом «цінність», що вносить плутанину — однаково відтак позначене й те, що цінне, й відношення, в якому воно цінне. Цей останній аспект доречніше було би означити як суб'єктивну значимість і відтак цінним щось є завжди для когось у значимому для нього відношенні, яке виражає його рішучу готовність діяти задля збереження чи створення цінності.

Відношення суб'єкта до цінностей (цінованих предметів) є ціннісним ставленням або цінуванням; відношення об'єкта до цінності яка виступає в якості мірила є оцінкою цього об'єкта.

Ціннісне ставлення, яке проявляється в чуттєво-емоційних переживаннях є почуттям. Таким чином, особа, цінуючи щось, переживає й відповідні почуття до цінованого об'єкта, емоційна динаміка яких відображає різні аспекти устремління до цього об'єкта.

Власне у співвідносному характері цінування мислиться два відношення: (1) зв'язок ось цієї речі з ось цим суб'єктивним станом (діями, уявленнями та переживаннями), те, що я ціную у формі взаємодії та (2) зіставлення речей у певному відношенні, яке задає градацію їх якостей уздовж осі «краще — гірше», те, що я ціную через вподобання, обираючи щось. Перше переживається тут і тепер в події, друге задає співвідношення між речами або їх об'єктивну вартість в просторі певного критерію уподобань. Цінування з відтінком щось на кшталт смакування, милування, любовців,

турботи, піклування, ревного опікування та «цінителство» (порівняльне оцінювання). В першому виражається якість самого характеру зв'язку, друге по-суті мірна характеристика відмінностей. Коли я ціную жіночу красу, то саме поцінування переживається як те почуття, яке в мене є до ось цієї жінки (байдуже скільки тих об'єктів, які викликають почуття, але у кожному з активів «цінування» переживається цей об'єкт, а не якийсь); коли ж ставиться питання чи красива ця жінка або ж яка з декількох найкрасивіша — де моє чуттєве переживання відривається від окремого подієвого «цінування-милування» і фіксується як мірило «краси» — стає преференційною міркою-критерієм рішення.

Позаяк устремління далеко не завжди внутрішньо узгоджені й об'єктивно не можуть реалізовуватись водночас, а то й просто несумісні — реалізація одного виключає можливість реалізації іншого, то й цінності представлені в суб'єктивному сприйнятті не тільки у відношенні до суб'єкта, але й одна до одної. Цю відносну вагу цінності, порівняно з іншими означимо як її значущість.

Там, де цінністю виступають стосунки, норми спільної взаємодії, продукти колективних зусиль — тут необхідний певний еталон значущості, прийнятий усіма членами спільноти, певне мірило. Критичний аналіз підстав прийняття такого еталону стало ключовою темою філософських пошуків, а його визначення — стрижнем духовної культури. Такого роду мірила відпочатку рефлексувались в категоріях блага, добра, краси, істини, справедливості, любові, однаке й вони згодом були підведені під категорію цінності, що наразі остаточно заплутало справу. Мірило значущості цінностей саме є цінністю, однаке цінністю особливою — загальнозначимою, у відношенні до якої оцінюється значущість не речі для суб'єкта, а значимість суб'єкта як носія устремління. Такі цінності постають як ідеальні об'єкти, «чисті» цінності, а не речі чи форми реальних відносин, як властиві суспільству уявлення про критерії добра, справедливості, любові, краси, котрі виступають нормою в оцінці суб'єктивних якостей.

Однаке, попри те, що такі цінності зазвичай формулювались як ідеали, в суспільних діях в якості мірила виступає «цінник» — конкретний знак, який виражає оціночний зміст певного предмета чи статусу особи з точки зору еталону значущості. В якості цінності в такій ролі виступає символ.

Таким чином, цінність представлена в потрійному відношенні: особа є цінністю для спільноти щодо загальнозначимих норм та ідеалів, загальнозначимі норми та ідеали є мета-цінністю щодо цінностей, річ або певна форма стосунків є цінністю для індивідів (яка розподіляється, є спільною цінністю чи ні). Цей лад відображає власне культуру як сферу вироблених цінностей, — створюваний («вироснутий») людським суспільством світ, частиною якого є «окультурений» індивід — особа як носій соціальних

ролей і діяльний агент, який скерований на виробництво загальнозначимих цінностей (виготовлення речей і дотримання значимих форм поведінки), регулятором якого (виробництва) виступає система мета-цінностей спільноти.

Взаємодіючи зі світом ми наносимо на предмети своєрідні мітки, ярлики, позначки, що вказують для інших членів соціальної групи про зв'язок певної речі з тим, хто її відмітив. На відміну від експресивних сигналів прямої комунікації — плачу, сміху, оскалу тощо — котрі скеровують поведінку членів групи при прямому сприйнятті сигналу в режимі реального часу, такі мітки мають слідовий характер — вони залишаються в речі триваліший час і діють опосередковано, без прямої присутності особи. Так багато тварин мітять свою територію в різний спосіб. Важливо зауважити, що знаки такого роду не заміщають певний об'єкт (тобто використовуються замість нього, наприклад, камінець замість мішка з картоплею або слово «мішок» замість власне мішка), а наносяться на нього, заміщаючи агента дії, вказуючи на його незримую присутність. Подібного роду сигнал, розпізнаний іншим (якщо звісно він розпізнається) формує роздвоєне сприйняття цієї речі, яка пов'язана з тим, кого наразі тут немає, але він сприймається через генерацію відповідного образу і відтак «наче є». Зовсім не обов'язково думати, що така мітка породжує цілісний образ того, хто її наніс; напевне пес, який надзюрив на паркан, помітивши свою територію, не відтворюється в уяві того пса, який рознюхав мітку. Важливо лишень те, що такий сигнал є пускачем певного механізму регуляції поведінки. Породжений об'єкт сам по собі стає частиною предметної дійсності. Однак, уявлення про зв'язаного з ним агента дії можуть бути достатньо розлогими і, головне, персоналізованими — вказувати на конкретну особину або групу, виступаючи її ідентифікатором. Така мітка має символічне значення, оскільки сама вона ніяк не пов'язана з природою об'єкта, на який наноситься, вона не є його властивістю, а тільки додана до нього. Однак в такій формі, вона для того, хто її наніс, вказуватиме йому й на самого себе (якщо зв'язок тут персоналізований, на щось моє) або на групу, до якої він належить (щось своє).

Подібні позначки слід відрізнати від сигналів, які вказуються на щось у самому об'єкті — байдуже як формується розпізнання цього сигналу: чи є це вроджена рефлекторна реакція, чи умовно-рефлекторне реагування, що склалося в досвіді індивіда, чи знак мови, котрий вказує на певний об'єкт і виражає певне значення, смисл (властивості та допустимі операції над цим об'єктом), який особа засвоює, соціалізуючись в групі з соціальної пам'яті. Вочевидь фіксуються передусім ті сигнали, які вказуються на певне — позитивне чи негативне — значення об'єкта для живої істоти, пов'язуючи сприйняття цього предмета зі своїм власним станом. Так, в

голодної істоти формуватиметься підвищена чутливість до тих сигналів, які чи то позитивно зчеплені із вгамуванням голоду, чи гальмують поїдання того, що загрожує життю (отруйного). Такі знаки, початково сліди та прикмети, формуються розлогу систему уявлень про світ, однаке в цій системі не представлений діяч, не виділене усвідомлюване «Я» чи «Ми», яке протиставлене «воно».

Використання власне символів як знаків умовно пов'язаних з позначуванням ними і символотворча діяльність складається на основі міток, які істота сама наносить на предмети саме тому, що вони причинно не пов'язані з об'єктними властивостями. Тільки тоді мітка буде інформативною, коли вона контрастуватиме на об'єктному фоні.

Становлення символічних форм відображення дійсності ґрунтується на використанні мітки як замітника агента дії в розширеному сенсі — не тільки як вказівка на нього, а як наслідування його дій. Хижак, який імітує поведінку жертви, наприклад, підманюючи її, як-от кіт пташку — це одне, а мисливець, який імітує поведінку тварини і наче стає нею, розігруючи полювання, в якому інший мисливець полює на «дичину» — це інше. В цьому другому випадку один «мітить» жертву своєю поведінкою, зображаючи її тими атрибутами, які їй належать. Власне мітка формується за рахунок зв'язаних з позначуванням об'єктом речами, які не просто вказують на нього, а моделюють спосіб взаємодії з ним. Проте сама вона як знак не породжена об'єктом і не пов'язана з ним інакше, як через дії відповідного суб'єкта. І хоча в архаїчній формі «бути оленем» і «полювати на оленя» суть нероздільно пов'язані стани, проте в цій моделі виокремлюється інше протиставлення: я як олень і я як я (той, хто імітує оленя). Олень «при-власнюється», набуває значення як об'єкт, що заміщений мною. В такій формі є дві сторони: значення оленя для мене і значення мене для оленя. Таким чином у певному діяльному контексті мітка є не лише «нагадуванням» для чого служить ця річ, але й водночас ким я виступаю стосовно неї. Перший аспект виражається в понятті корисності, другий — цінності. Змішування цих двох понять суть найбільш вузьке місце існуючих утилітарних концепцій цінностей. Хоча обидва терміна вказують на зв'язок об'єкта з суб'єктом, однаке значення їх відмінне. З точки зору корисності речі я виступаю в ролі споживача, з точки зору її цінності — цінителя. Різниця між тим і тим в тому, що як споживач я тільки використовую річ, вона не виступає відбитком моєї активності у її створенні; як цінитель я вкладаю в неї свої зусилля.

Корисність є характеристика властивості предмета з точки зору його здатності задовольняти певну потребу. Щось є корисне тому, що воно потрібне, а річ потрібна в певному відношенні — в ній є щось таке, що при взаємодії з нею задовольняє когось. Корисність є по суті характеристикою

епістемічною — це знання про зв'язок об'єкта з певною потребою, про потенційні наслідки взаємодії з таким об'єктом. Її, однак, не слід зводити до переживання задоволення — чуттєвого, емоційного стану суб'єкта, до якого той прагне через взаємодію із об'єктами, тобто до приємності. Користь — це виокремлена в процесі пізнання об'єктна властивість, зіставлена із рефлексованою суб'єктом потребою, або, інакше, утилітарне значення властивості для суб'єкта.

Корисність, в такому розумінні, є ознакою мислимого предмета, і то так, що подеколи й певне поняття, котрим визначається клас предметів будується на основі таких ознак. Істівні плоди, що мають приємний, «десертний» смак солодко-кислуватої гами і можуть бути вживані у свіжому вигляді (фрукти); стіл, обладнаний так, що на ньому зручно розкладати приладдя для письма та книжки і використовується в навчальному процесі як робоче місце учня (парта) є прикладами таких визначень.

Проте власне потреба як така, окрім суто фізіологічної, формується під впливом цінностей, оскільки як особа я сформований в системі еталонів значущості. Потреба за змістом виражає необхідні умови існування живої істоти і тільки в її чуттєвому вираженні набуває суб'єктивного змісту переживання потреби-в-собі та потягу до... (чуттєвого бажання чогось або ж відчуття нестачі, пошукового збудження, драйву, чи усвідомлення своїх інтересів). Відтак рефлексія потреби є знанням, а не цінністю. Остання натомість відбиває суб'єктивне значення представлених об'єктів, або, інакше, ставлення до них. Вираженням цього ставлення є почуття (якщо мова йде емоційно-чуттєво забарвлений його спосіб) чи більш узагальнено поціновування. В цьому власне і полягає докорінна відмінність між потребою (і корисністю) як способу відображення залежності станів істоти від властивостей об'єктів, з якими вона взаємодіє від цінування (і цінності), які виражають зворотнє — залежність діяльного перетворення об'єкта від суб'єктивного переживання його значення в ході якого об'єкт набуває цінності. Цінність це не те, що об'єкт «вкладає» в нас, а те, що ми вкладаємо в нього.

Речі як артефакти матеріальної культури завжди виступають в двох цих іпостасях — вони задовольняють певну потребу (корисні в певному відношенні) і вони ж становлять певну цінність.

Однак, різниця між споживанням і цінуванням різкіше проявляється в нематеріальних благах, в яких користь опосередкована значимістю цінності, а не навпаки. Жінка не тому кохає чоловіка, що він їй потрібен; навпаки, він їй потрібен тому, що вона його кохає. Ціннісне ставлення формує вторинну потребу.

Так, якщо казати про споживання якоїсь страви, то її фізіологічна корисність відображає чисте споживання. Перетравлювання їжі та її засвоєння

не зумовлені суб'єктивно і в своєму рафінованому вигляді їжа як виключно джерело живлення не становить цінності. Одначе в своїй конкретній формі повністю знецінене споживання їжі можливе тільки для вкрай голодної людини і то тільки за умови певної деградації особистості. В інших випадках це споживання задовольняє вторинні, ціннісно детерміновані потреби: для гурмана — в апетитності (ароматі, смакових відтінках, зовнішньому вигляді, оформленні, вишуканості подачі страви), для честолюбця — в її ціні, в тому як сприйматимуть інші сам факт поїдання такої страви, власне статус особи, що може дозволити собі таку їжу. Їжа виступатиме в соціальних ситуаціях і як складова комунікації, як ритуалізована її форма, яка включає в себе попереднє приготування і вживання певних страв (як-от чайна церемонія, різдвяна кутя чи традиційний фуршет, що супроводжує певне зібрання). Споживання їжі у формі певної дієти ціннісно зумовлене і специфічна потреба, яка при цьому задовольняється, може далеко не співпадати з чисто фізіологічною (наприклад, під впливом певних релігійних почуттів та уявлень, які з ними пов'язані). Зрештою, їжа може бути представлена в чистій символічній формі, як-от жертовні страви, які можуть взагалі не споживатись фізіологічно або їх споживання практично не є фізіологічно значимим (тобто не задовольняє власне цю потребу) — наприклад, поїдання «тіла Христа» під час причастя (реально — проскури). Можна було би стверджувати, що вірянин має з того користь, адже так він задовольняє свою потребу — отримує деяку впевненість, що потрапить згодом в царство божє. Одначе сама ця потреба є продуктом ціннісного ставлення до певних речей.

Голод, естетичні потреби і честолюбство мають спільне лише те, що вони формально задають два полюси в рухові від одного стану до іншого — від незадоволення до задоволення, але ж змістовно кожна з цих потреб ґрунтується на різних механізмах. Потребу честолюбця не можна збагнути інакше, аніж через представлення цінностей.

Отже, підведем попередній підсумок.

Цінність є те, що ціноване людьми — речі чи форми взаємин. Цінування є активним відтворенням предмета-цінності агентом дії, що керується суб'єктивними настановами. Ставлення суб'єкта до предмета як до цінності виражається в оціночних судженнях про предмет та в емоційно-чуттєвому вираженні — в його почуттях до нього. Цінність характеризується суб'єктивною значимістю (якісним характером та силою устремління, яка виступає мірою концентрації зусиль людини, її рішучості, готовності діяти у відтворенні зразка), відносною значущістю (порівняно з іншими цінностями), предметним об'єктивним змістом (чим саме є ця цінність) та уособленям (вказує на особу, у відношенні до якої предмет є цінним). Соціальні дії передбачають наявність загально-значимого мірила значущості, яким

виступає оціночна норма або мета-цінність. Ця норма виражається в формі ідеального об'єкта, який може означуватись символом.

Здебільшого цінностями називають не самі предмети, а ті визначення критеріїв оцінки, з огляду на які предмети (явища, стани, стосунки, речі) набувають значення для індивіда та спільноти. Інакше кажучи, цінність — це мірило значимості, те відношення, у якому значимий предмет, оціночна категорія.

Звісно, мислиме так поняття ясно виражене. Одначе питання не у «чистому» конструюванні понять, а в тому колі явищ і процесів, які становлять наш пізнавальний інтерес, в даному разі індивідуальна та суспільна поведінка людини, її ставлення до дійсності, підстави обґрунтування норм та цілей. З огляду на це трактування цінностей як критерія оцінки не враховує, що мислимий так критерій мислиться як суто довільний. Проте нас цікавить якраз протилежне — дійсні критерії ставлення людини до дійсності, які визначають її вподобання і вибіркову активність. Я міг би в якості критерія оцінки визначити такі ознаки як «блакитноокий блондин» і сформулювати «цінність» — «блакитнооку блондиністість», позитивним значенням якої є «блакитноокоблондиністо» (так само як «краса» (цінність) — «красиво» (оцінка), «добро» — добре тощо). Якщо прийняти тезу, що поведінка людей різниться тому, що ними довільно приймаються різні критерії оцінки, то такий підхід виключає будь-яке об'єктивне зумовлення. Суть же справи полягає в тому, чим зумовлені ті критерії, якими послуговуються люди. Відтак цінність (а тут і стверджується, що ці критерії зумовлені цінностями) виступає таким критерієм рефлексивно, одначе сама вона існує як цінований предмет. Цей предмет не тому ціниться, що якось прийнятий відповідний критерій (цінність), а будучи цінністю для когось він тепер може стати мірилом в оцінці. Це мірило не покладається довільно, а рефлексивно виводиться з існуючого ціннісного ставлення.

Відправною точкою для аксіології завжди була констатація нетотожності цінності чомусь існуючому. Краса не є описом чогось, на що вказується як на красиве і водночас про красу ми не можемо сказати як про поняття, в якому мислимо істотні риси всього красивого як властивостей самих речей. В красі є й інша сторона — ті переживання, які супроводжують сприйняття красивого й спонуки до дії, пов'язані з цим переживанням, вимоги, які накладаються уявленням про красу. Саме ця особлива сфера, яка не зводиться ані до конкретних одиничних речей, ані до мислимих їх класів, визначальні ознаки яких абстрагуються, сфера суб'єктивних значень трактувалась як царина цінностей.

Одначе саме ця відправна точка і є предметом нашого скепсису. Цінністю виступає завжди конкретна річ: ось ця річ, ось ці стосунки. Ось ця жінка, ось ця ваза, наша дружба, наш сад. І цінності відтворюються — через

збереження чи через створення. Так само як живий організм відтворює себе в собі (постійно регенерується), або розмножується (відтворює себе в інших), так і цінності через активність людей відтворюються і розмножуються. Цінності як клітини соціокультурного організму. Благо, краса, добро тощо — то це лишень абстрактні імена, які вказуються на класи ціннісних ставлень, модальність оцінки, але не цінності. Цінність — це не те, що є спільного в цих означеннях, а в тому, що ними позначається. При бажанні, ми могли б уявити собі спільноту людей, яка взагалі не знає нічого про добро і зло, про красиве і огидне, яка не рефлексує своє ставлення в таких категоріях (мова, звісно, йде не про мовленнєве вираження, а про власне їх зміст).

Однак річ як цінність постає для людини не сама по собі як існуюча річ, а як символ, значенням якого є та активність, яка відтворюється в людині. Цінності керують людьми, однак тільки тими, хто пов'язаний з ними відношенням цінування.

Характер цієї активності й відображений у оціночних модальностях, які водночас вказують на класи людей, яким властиве таке ціннісне ставлення — когортні цінителів. Немає любові без тих, хто любить.

Однак, що саме зв'язує цінителя з його цінностями? На чому ґрунтується це цінування? Розмаїття теорій цінностей — це передусім розмаїття відповідей не стільки на питання що таке цінність, скільки чому щось є цінним для людини. Розглянемо деякі з них.

Перше, що спадає на думку — це трактувати певну цінність як річ, взаємодія з якою викликає деякий внутрішній чуттєвий стан і через те вона стає цінною. Такі теорії можна назвати теоріями «чуттєвого посередника». Цінністю щось стає як засіб приведення людини до стану, який для неї є цільовим і відображається чуттєво. Міркуючи так, ми мали б прийти до думки, що якби людина якось сама в собі могла викликати такі стани і повністю унезалежнилась від дійсності поза нею, то й цінувати щось не мало би сенсу. Часто-густо цей стан називають задоволенням чи блаженством, однак ясно, що саме чуттєве переживання задовольняє різниця модально. Відтак цінність трактується чи то як предмет, здатний викликати просто будь-яке позитивне переживання (і значимість такої цінності є лише інструментальна характеристика), чи то переживання певного роду, з яким і пов'язуються певні цінності. (А Шелер власне таку модальність позитивного переживання й називає цінністю).

Інша позиція полягала би в тому, що цінним є щось не у відношенні до чуттєвого переживання, а в ширшому сенсі цільової функції. Один із варіантів тут — прийняти в якості точку відліку потреби і цінність звести до корисності. Потреба формує цільовий стан, відносно якого коригується поведінка і приведення до якого вимикає активність в цьому напрямку. Все,

що служить засобом для досягнення цього стану трактується як цінність; вона задовольняє людину, однаке задоволення тут береться в функціональному сенсі, а не як чуттєве переживання. Останнє є специфічним внутрішнім сигналом. Оскільки один і той же цілісний об'єкт може задовольняти різні потреби, а одна й та ж потреба задовольняється — різними об'єктами, то об'єктом ціннісного ставлення виступає предмет як носій певних властивостей взятих у відношенні до потреб. Саме в цьому сенсі він стає значимим і розпізнається як цінність.

Третє трактування полягає в онтологізації цінності, яка береться у відношенні до деякого абсолютного цільового стану, за словами Н.О. Лосського, як досконалість «до абсолютної повноти буття». Це таке буття, що саме по собі є метою, смисл досягнення якої оправдовується нею самою, що робить його предметом схвалення, дає беззастережне право на здійснення в такій формі й надає йому переваг перед усім іншим [2].

Подібна онтологізація фактично переносить ціннісне ставлення людини до дійсності на суб'єктивного світового агента — Бога, трактованого, однаке, не як свавільного деміурга, а джерело благості. Цінне те, що ціноване Богом; а ціноване Богом — значить реальне в своїй досконалій повноті. Саме ця реальність є власне цінністю, цінністю безумовною; вона мислиться як тотожність існуючого і належного в нерозривній єдності довершеного — все існує належне, все належне — існує. Як ідеальне представлення найвищого блага щодо окремих предметів воно виступає мірилом їх досконалості для людини і виводить її устремління за межі наявної дійсності в царину безумовно належної.

Якщо відволіктись від персоніфікації Бога як суб'єктивного агента який хоче, то цінність, яка мислиться таким чином є вже згаданий вище взятий онтологізовано як сутність критерій оцінки, відірваний від його носія, як чиста логічна форма. Таким чином цінність мислиться як реально існуючий (незалежний від психологічних аспектів сприйняття і чуттєвого переживання) ідеал, взятий в його конкретній формі досконалості в чомусь.

Розглянемо, наприклад, поняття «найгарніша жінка». Очевидно, що це одиничне поняття, однаке чи можемо ми вказати на якусь жінку як на найгарнішу з логічною необхідністю? Звісно, якщо в нас є чітке мірило жіночої краси і обмежене коло оцінюваних об'єктів (жінок) — то відповідь буде позитивна; проте стосовно всіх жінок, жінки як такої ми не можемо упевнитись в її статусі як найкрасивішої. Ми можемо зупинитись лише на тому, що наразі, для даної сукупності ця — найгарніша. Скільки б ми не перебирали жінок — докорінно ситуація ніколи не зміниться: серед неоцінених цілком можлива й та, що гарніша від вже оцінених. Однаке немає ніяких підстав говорити про існування деякої ідеальної найгарнішої жінки. Поза сумнівом така жінка — це якась дійсна єдина жінка (і вона існує з

логічною необхідністю, якщо введений критерій оцінки краси), просто вона — невизначувана фактично, ми не можемо «вказати пальцем» на неї. Мислимий так предмет є операціонально невизначуваним на нескінченній множині оцінюваних об'єктів.

Якщо ми візьмемось за встановлення загальнозначимого критерія краси, то потрапимо в ту ж пастку. Такий критерій це, вочевидь, критерій, яким може керуватись кожен суб'єкт у визначенні краси будь-якого об'єкта. Очевидно, що це поняття логічно несуперечливе і такий критерій існує умоглядно. Залишається, правда, не ясно що таке краса, проте тут роблять підміну — власне цей мислимий як логічно можливий критерій оцінки краси трактують як власне красу як досконалість у певному відношенні, яке поділяють всі оцінщики. Таким чином ми й отримуємо об'єктивно існуючі «ідеальні цінності», які суть лише імена таких абстрактних відношень.

Н.Гартман [3], вважаючи, що для обґрунтування об'єктивних ідеальних цінностей не потрібно вводити ідею божества на тій підставі, що існування власне божественної сили є проблематичним (існування її не слідує з логічною необхідністю, а лише постулюється) не правий саме в цьому моменті — якщо немає джерела змістовного визначення критерія оцінки, то лише однієї вказівки на логічну несуперечливість думки про загальнозначущий критерій не досить для того, щоб вказати взагалі на щось цінне.

Таким джерелом має визнаватись щось оцінююче, яке коріниться не в нашому чуттєвому переживанні, а у об'єктивно спричинених наслідках для нас мотивів наших дій, які виражатимуться у зміні дійсності для нас. Таким оцінюючим може виступати лише Бог, мислимий як підстава для оцінки світових подій як арени об'єктивних ціннісних відношень. Відтак в такій системі тлумачень щось є цінним не тому, що задовольняє мою потребу, а мій спосіб життя, спосіб дії відповідають або ні певній цінності. Уявлення про карму є виразним прикладом такого підходу: у світі як арені моральних дій кожна з них породжує наслідок — перевтілення у визначений спосіб.

Будучи епістемічно нерозв'язною проблемою — адже в мене немає способу достовірного представлення змісту таких цінностей: для мене ціннісне переконання є виявом моїх вірувань — уявлення про таке світове мірило перетворює у деструктивний процес обговорення значущості конкретних цінностей. Посилаючись на ідею добра (навіть якщо всі погодяться, що добре чинити краще, аніж діяти зле) я на свій розсуд трактуватиму щось конкретно як добре і мені протистоятиме такий само опонент, який сперечатиметься зі мною не про добро, а про оцінку чогось як доброго. Відтак в якості загальнозначимої цінності має бути прийняте щось певне, конкретна цінність, яка виступатиме джерелом легітимації висновків про

значущість і оправданість, як мета-цінність — чи то Біблія, чи то настанови вождя, чи «закони».

Однак, якщо в даній спільноті такі цінності прийняті за еталонні, — байдуже вже як (аналіз їх фіксації є окремим питанням) — для кожного члена цієї групи вони будуть об'єктивними настановчими зразками. У відповідності до цього зразка і формуватиметься конкретний критерій оцінки.

Що ж зумовлює власне цінування, чому саме ці речі стають цінними? Чи оправдана вказана вище альтернатива — шукати цю відповідь в суб'єктивних станах людини?

Тут ще раз потрібно підкреслити, що цінування виявляється в активному відтворенні цінного, опікуванні ним. Цінність відтак виступає метою діяльності, відносно якої розгортається емоційна динаміка: радість очікуваного оволодіння, завершення, тривога на фоні негативних очікувань, гнів при перешкодженні досягненню і горе втрати. Однак зайве шукати якусь підставу для ціннісного переживання, зведення цінності до якогось іншого суб'єктивного стану. Ціннісне ставлення є характеристикою власне розподілу активності, його спрямованості. Щось цінне прямо виступає мотивом дій. Відтак питання становлення цінності зводиться до з'ясування її «походження», її реконструкції.

Закріплення орієнтації на певну цінність, становлення системи ціннісних орієнтацій, суб'єктивної калібровки значущості цінностей індивіда відображає всю повноту процесу становлення особистості, освоєння індивідом соціальних ролей на фоні вироблення пристосувань до конкретного середовища життя. Таким чином цінування є інтегральною характеристикою всіх психодинамічних складових особи. Кожна цінність формує свій комплекс активності, необхідної для її відтворення, включаючи й механізми емоційної регуляції і тим самим формує й неповторну гаму чуттєвих переживань, пов'язаних із цінуванням саме цього об'єкта саме цим індивідом. Цінування є унікальною, «екзистенціальною» характеристикою людського буття, яка не може бути зведена номотетично до якоїсь сутності, що визначає її конкретний зміст.

Література:

1. Каган М. С. Философская теория ценности — СПб.: Петрополис, 1997. — 204 с.
2. Лосский Н. О. Ценность и Бытие. Бог и Царство Божие как основа ценностей. — Париж: YMCA-PRESS, 1931.
3. Гартман Н. Этика / Пер. с нем. А. Б. Глаголева под ред. Ю. С. Медведева, Д. В. Складнева. — СПб.: Фонд Университет: Владимир Даль, 2002.

Деркач В.Л. Что такое ценность? (опыт критического разбора).

Представлена концепция ценностей как ценимых людьми предметов. Раскрыт характер отношения ценения как активного воспроизведения предмета-ценности агентом действия, руководимого субъективными установками. Показана связь ценностей и оценок, структура ценностного отношения, оценочных норм.

Ключевые слова: ценность, оценка, ценностное отношение, теория ценностей.

Derkach V. L. What is value? (Experience of critical analysis).

The concept of values as a valued human subjects. Examined the nature of the relationship is valuable as an active subject of play-value of the agent, led by subjective attitudes. The connection between values and evaluations, the structure of value relations, evaluative norms.

Key words: value, valuation, value ratio, the theory of values.